

ÂŞIK MUSTAFA BAL'IN ÂŞIK TARZI DESTAN GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE PLACE OF EPIC TRADITION IN MINSTREL STYLE OF MINSTREL MUSTAFA BAL

Abonoz KÜÇÜK*

ÖZ: Âşık Mustafa Bal, 1932 yılında Trabzon/Çaykara'nın Eğridere Köyü'nde doğmuştur. Âşık Mustafa Bal, 1947 yılında destan üretip, söylemeye başlamıştır. Sanat hayatına başladığı ilk yıllarda ümmi olan Mustafa Bal, okuma yazmayı askerde öğrenmiştir. 1953 yılında askerden döndükten sonra üretmiş olduğu destanları matbaalarda tek yaprak halinde bastırarak satmaya başlamıştır. Hollanda'ya işçi olarak gittiği 1969 yılına kadar destan üreterek geçimini sağlamıştır. Gurbette olduğu yıllarda ve gurbetten döndükten sonraki süreçte de destan üretimine devam eden âşık, teknolojik gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan elektronik kültür ortamlarına da uyum sağlamaya çalışmış, destanlarını kasetlere okuyarak pazarlama yoluna gitmiştir.

Yazılı kültür ortamı destancılığının az bilinen ancak önemli bir temsilcisi olan Âşık Mustafa Bal, geniş bir destan repertuarına sahiptir. İlk destanı, 1947 yılında ürettiği aşk temalı "Sevda Destanı" olan âşık, destanlarını tek yaprak halinde matbaada bastırıp pazarlarda satmaya başladıktan sonra çağın şartlarına ve dolayısıyla müşterilerinin beklentilerine göre işlediği konuları çeşitlendirmeye başlamıştır. Siyasi, askeri, ekonomik, dini, sosyal gibi hemen her konuda destan üretmiştir.

Verileri sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen bu çalışmada, Âşık Mustafa Bal, âşık tarzı destan geleneği içerisindeki yeri, icra özellikleri ve üretmiş olduğu destanların şekil ve tür özellikleri noktalarında bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde Âşık Mustafa Bal'ın, âşık tarzı destan geleneği içerisinde değerlendirilebilecek önemli bir destancı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Âşıklık Geleneği, Âşık Mustafa Bal, İcra, Yazılı Kültür Ortamı.

ABSTRACT: *Minstrel Mustafa Bal was born in Eğridere village of Çaykara/Tranzon in 1932. Mustafa Bal whom we can characterize as the minstrel without reads began to produce and tell epic in 1947. Mustafa Bal, who was illiterate learned to read and write by military service. After returning from military service, he started to sell the epics he produced in one press. Until 1969, when he went to Holland as a laborer, he made a living by producing epic in the years when he was abroad and after he returned, he tried to harmonize with the electronic cultural environments emerging in the direction of technological developments, he marketed his epics by reading the tapes.*

* Yrd. Doç. Dr. - Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitim Bölümü/Giresun - abonoz_kucuk@hotmail.com

Mustafa Bal who is little-known but important representative of written cultural environment epic, has a wide epic repertoire. The minstrel, whose the first epic was "Love Epic" with love theme, written in 1947, began to diversify the issues according to the conditions of the day and so, the expectations of the customers after printing his epics in a single sheet in the press and selling them in markets. He produced epics on almost every subject like political, military, economic, religious, social.

In this study, which obtained from verbal and written sources Minstrel Mustafa Bal, was evaluated on the points of the place in the minstrel style of epic tradition, his performance features, and the features and genre of epic that he produced. In evaluations made, it was concluded that Minstrel Mustafa Bal was an important epicist who could be evaluated in minstrel style of epic tradition.

Keywords: Epic, Minstrelsy Tradition, Minstrel Mustafa Bal, Performance, Written Culture Environment

Giriş

Türk sözel edebiyatının en önemli ürünlerinden birisi olan destan, âşık tarzı şiir geleneğinin en yaygın türlerindedir. Sosyal, kültürel ve iktisadi hayatı; siyasi, dini, tarihi ve askeri konuları; sosyokültürel ve doğal çevre ile birlikte insanı konu edinen destan türü, bahsi geçen bağlamlarda ortaya çıkan durumları manzum bir şekilde tahkiye etme temelinde şekillenmektedir.

Manzum tahkiye temelinde ortaya çıkan âşık tarzı destanların büyük çoğunluğu 11 ve 8 heceli koşma, çok az bir kısmı mani ve pek nadir olarak da divani şeklinde yazılmaktadır (Çobanoğlu, 2000: 3). Âşık tarzı destan, hacim bakımından en az 5 ve en fazla 130 hatta 150 dörtlük sayısına sahip olması nedeniyle ayrı bir şekil olarak değerlendirildiği gibi, konusuna göre tasnif edilebilmesinden ötürü tür olarak da değerlendirilmektedir (Çobanoğlu, 2000: 3; Oğuz, 2001: 17)¹.

Âşık tarzı destanların bilinen en eski örneği, Timur'un 1386 yılında Kars'ı işgali ve yakıp yıkması üzerine Baykan adlı şair tarafından söylenen "Dâsitân-ı Sukut-ı Kars" başlıklı 11 heceli ve 8 dörtlükten oluşan metindir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2006: 18-19). Âşıklık geleneği içerisinde yaygın kullanıma sahip olan destanların üretimi, yakın tarihe kadar devam etmiştir. Çalışmamıza konu edindiğimiz Âşık Mustafa Bal'ın âşık tarzı destan üretiminde önemli bir yeri vardır. Âşığımız, kendi ürettiği destanları, 1947 yılından itibaren matbaada tek yaprak olarak bastırıp pazarlarda satmıştır.

Âşıklık geleneği içerisinde destanların matbaada basımı ve pazarlanmasının, matbaanın 1729 yılında ülkemize gelişiyle başladığı söylenebilir. Bu dönemde basılıp satılan destanlardan en eski tarihli,

¹ Âşık tarzı destanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. (Koz, 1985: 92-104; Yakıcı, 1993: 19-22; Artun, 2002: 34-38; Kaya, 2002: 130-135; Kaya, 2013: 289-309; Sakaoğlu, 2014: 217-227; Güvenç, 2015: 15-85; Küçük, 2016: 890-903)

“Destan-ı Âlâmât’ül Kıyame (Şemsî 1281/1864)” dir. Matbaanın kullanımıyla birlikte daha da güçlenen yazılı kültür ortamı, destan yazma geleneğini özellikle de İstanbul’da oldukça yaygınlaştırmış, halk tarafından bu tarz destanlara yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Matbaanın yangınlaşmasından sonraki süreçte sansür devri haricinde İstanbul’da yaygın bir şekilde üretilen âşık tarzı destanlar, 20. yüzyılın başlarına tesadüf eden 15-20 yıllık savaşlar döneminde bir duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemden sonra 1940’lı yıllara kadar oldukça zayıf bir görünüm sergileyen âşık tarzı destancılık geleneği, 1946 seçimlerinden sonra çok partili hayata geçilmesi ile birlikte tekrar canlanmaya başlamış, 1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte ise oldukça yoğun bir üretime başlamıştır. Teknolojinin gelişimi, plak, kaset gibi elektronik kültür ortamına özgü imkânların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, yazılı kültür ortamı destancılığı zayıflamaya başlamış ve ilerleyen süreçte ortadan kalkmıştır (Çobanoğlu, 2000: 142-152).

Verileri, alan araştırması ve yazılı kaynaklardan yararlanma yöntemleriyle tespit edilen bu çalışmaya konu edilen Âşık Mustafa Bal, yazılı kültür ortamı destancılığının önemli temsilcilerinden biridir. Yazılı kültür ortamı destancılığını devam ettirmeye çalışmakla birlikte elektronik kültür ortamlarına da uyum sağlamaya çalıştığı görülen Âşık Mustafa Bal, çalışmamızda, âşık tarzı destan geleneği içerisindeki yeri, icra özellikleri ve üretmiş olduğu destanların şekil ve tür özellikleri bakımlarından değerlendirilecektir.

Âşık Mustafa Bal’ın Âşık Tarzı Destan Geleneği İçerisindeki Yeri ve İcra Özellikleri

Âşık Mustafa Bal, 1932 yılında Trabzon/Çaykara’nın Eğridere Köyü’nde doğmuştur. Babası Ömer Bal, yörede iyi tanınan bir türkücüydü. Mustafa Bal’ın yetiştiği ortam, türkü söyleme ve atışma geleneğinin oldukça güçlü olduğu bir çevredir. Bahsi geçen özelliklere sahip bir aile ortamı ve sosyo-kültürel çevrede yetişen Mustafa Bal’ın kendisi de zamanla manzum ürünler üretmeye ve söylemeye başlamıştır. 1947 yılında destan üretip söylemeye başlayan Mustafa Bal, okuma yazmayı askerde öğrenmiştir. 1953 yılında askerden döndükten sonra üretmiş olduğu destanları matbaalarda bastırarak satmaya başlamıştır. Destanları çevre il ve ilçelerde oldukça itibar gören Mustafa Bal, 1969 yılına kadar geçimini destan satma işinden sağlamıştır. 1969 yılında Hollanda’ya işçi olarak giden Mustafa Bal, 1984 yılında Türkiye’ye dönüş yapmıştır. Gurbette olduğu sürede de destan üretmiştir. Bu destanların bir kısmı Tercüman gazetesinde yayınlanmıştır. Halen hayatta olan Mustafa Bal, kışları Samsun’da yazları ise memleketi Çaykara’da hayatını sürdürmektedir (KK-1).

Mustafa Bal, yazmış olduğu destanları, askerden döndüğü tarihten Hollanda’ya gidişine kadar olan süreçte tek yaprak olarak bastırıp

pazarlarda satmıştır. Kendisiyle birlikte destan pazarlama işinde çalışan Tahsin Sarı, o dönemin izlerini şöyle anlatmaktadır:

“Mustafa Bal, bizim bu Karadeniz muhitinin en büyük destancısıydı. Bir gün Trabzon’da kendisiyle karşılaştım. O zaman hoparlör olmadığı için destan okumaktan yorgun düşmüş bir haldeydi. Ben kendisine destan okumada yardım edebileceğimi söyledim. O da kabul etti. Sesim güzel olduğu için o günden sonra beni yanından ayırmadı. Destan pazarlama işini birlikte yapmaya başladık. Mustafa Bal’ın yazdığı destanları matbaada bastırır, pazarlara götürürdük. Ben bu destanları konusuna göre ezgili bir şekilde seslendirirdim. Destanı söyleyenin sesinin güzel olması, kullandığı ezgilerin müşterilere hitap etmesi gerekirdi. Mustafa Bal destanı yazmada, ben de seslendirmede becerikliydim. Bu becerimiz sayesinde yörede tanınır olduk. Matbaada bastırduğumuz destanlardan günde 2000 adet sattıklarımız oldu. Devrin ekonomik şartlarına göre bu işten oldukça yüksek miktarlarda kazanç elde ettik. Mikrofon çıktıktan sonra mikrofon kullanmaya başladık. Sadece Karadeniz yöresinde bu işi yapmadık. Yurdun çeşitli yerlerinde destan satma işini yaptık. 56 model bir Şavrolet arabamız vardı. Onunla Ankara, Düzce, İzmit’e varana kadar gitmediğimiz, destan satmadığımız yer kalmadı. Bu gittiğimiz yerlerde başka destancılarla da karşılaştık. Bazen birbirlerimizin destanlarını değiş tokuş yaptığımız da olurdu. Bir gün Akçaabat’ta polis geldi, bu destanları satamazsın dedi. Ben de itiraz ettim. Vergi kartım var, bu iş benim mesleğim dedim. Polis gene satamazsın deyince doğru kaymakamın yanına gittim. Kaymakam oku bakalım destanını dedi. Okudum çok beğendi, tamam satabilirsin dedi. Polis bize bazen bu şekilde sansür uygulamaya çalışırdı. Biz bu destanları o zamanın parasıyla 25 kuruşa satardık. Aşağı yukarı 4 kuruşluk bir sermayesi vardı. Satışta pazarlık falan yapılmazdı. Zaten çok rağbet görürdü, elimizde kalan olmazdı.” (KK-2).

Hollanda’ya gittikten sonra da destan yazmaya devam eden Mustafa Bal, yurda döndüğü 1984 yılından sonra da bu işi sürdürmüştür. Yalnız bu tarihten sonra destanları tek yaprak basmanın yanında, toplu halde kitap olarak bastırma ve kasetlere okuma işine de başlamıştır. Hollanda dönüşü ekonomik açıdan ihtiyacı olmamasına rağmen destancılığını çağın teknolojik gelişmelerine uygun bir şekilde sürdürmeye gayret etmiştir.

İcra ortamları genellikle pazarlar olan Âşık Mustafa Bal, bu icra ortamlarında icraya başlamadan önce giriş mahiyetinde bazı sözlerin söylendiğini, ondan sonra asıl destan icrasına geçildiğini ifade etmektedir. Tahsin Sarı, Âşık Mustafa Bal’ın sözünü ettiği destan icrasından önceki girizgâh kısmında söylenen sözlerin *“Evet çok kıymetli saygıdeğer baylar bayanlar. Bu görmüş olduğunuz Cenab-ı Rabbülalemin’in yaratmış olduğu maymun adamı, Âşık Tahsin Sarıoğlu huzurlarınızda oynatacaktır. El sallar el sallar Bandırmalı kocamanlar. Efendiler böyle kalabalıklarda Ahmet’in eli Mehmet’in cebine girmesin. Sonra Yandım Allah şarkısını söylemesin”* (KK-2) şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Destancının etrafında toplanan halk

kitlesi yukarıda bahsi geçen ifadelerle destan dinlemeye hazır hale getirildikten sonra asıl icraya geçilmektedir.

Sazsız âşık özelliği gösteren Mustafa Bal, destan üretmeye başladığı ilk dönemlerde ümmidir. Askere gidip geldikten sonra okuma yazma öğrenen Mustafa Bal, matbaalarda bastırıldığı destanlarıyla birlikte yazılı kültür ortamı içerisinde kendisine yer edinmeye başlamıştır.² Hollanda'dan döndükten sonraki süreçte ise destanlarını kasetlere okumaya başlayarak elektronik kültür ortamına da uyum sağlamaya çalışmıştır.

Mustafa Bal, Samsun'daki Hürriyet matbaasında bastırmış olduğu tarihsiz kitabında yazmış olduğu destanları toplamıştır. Bu kitabın iç kapağında yer alan ifadeler âşığın hayatı, sanatı ve pazarlama tekniklerini anlamlandırabilmek açısından önem arz etmektedir. İlgili kısımda yer alan ifadeler şu şekildedir:

“Çaykaralı Halk Şairi Hacı Mustafa Bal

Trabzon Çaykara Eğridere Köyü'nde 1932 yılında dünyaya geldim. 1945 yılında babamla gurbette (Çarşamba'nın Düzdağı Köyü'nde) bir sene çobanlık yaptım. Türkü söyledim, destan yazardım. 1947 yılında bir sevda destanını yazdım bastırdım, piyasaya çıktım. Benim şiir ve destanları hiçbir şair yazamaz. Toptan-perakende teyp kasetine doldurup adreslere gönderilir. Karadeniz yöresinde tutulan bir halk şairiyim. Benim türkülerim destanlarım dergilerde, kütüphanelerde, kitaplarda ve kasetlerde yer almıştır. Her vatandaşın arzusuna göre siparişle türkü, destan yazarım.” (Bal, 1996: 1)

Mustafa Bal ile yaptığımız görüşmede yukarıda alıntı yapılan tarihsiz kitabının 1996 yılında basıldığı öğrenilmiştir. Yukarıda alıntı yapılan kısım ve eserin basılış tarihi hakkında âşığın verdiği bilgi birlikte değerlendirildiğinde bahsi geçen eserin Hollanda'dan döndükten sonraki süreçte basıldığı söylenebilir. Yine aynı kısımda âşığın adına baktığımızda hac vazifesini yerine getirdikten sonra eserini bastırıldığını söyleyebilmekteyiz. Bu kısımda kısa hayat hikâyesinden bahseden âşık, âşıklığa başlama tarihi, âşıklık sanatındaki ustalığı hakkında bilgi verdikten sonra muhtemel müşteriler için siparişle destan yazabileceğini, istenildiği takdirde destanların kasetlere okunarak toptan ya da perakende olarak adreslere gönderilebileceğine vurgu yapmaktadır. Kitabın ilk sayfasındaki reklam ve pazarlama odaklı ifadelerden de anlaşıldığı üzere, eserin basıldığı dönem kaset sektörünün ön planda olduğu bir dönemdir. Âşık, bu yeni ortamın şartlarına uyum sağlayabilmek adına daha önce yazmış olduğu destanlarını bir araya toplayarak kitap haline getirmiş ve kitabın ilk

² Milli Kütüphane'de Âşık Mustafa Bal'ın destanlarının tek yaprak olarak baskılarından yalnızca üçü bulunmaktadır. Bunlardan “Ahret Nasihatı; Hopa Yolunda Uçuruma Düşen Şehitlerin Destanı” başlığını taşıyan ilki (1961 BD 293) numarada, “Fatsa Yolunda Yanan 27 Yolcunun Destanı; Cuma İlahisi; Dağa Kaçırılan Gelinin Destanı” başlıklı ikincisi (1961 AD 605) numarada, “Kuş Destanı; Mahpushane Destanı” başlıklı üçüncüsü ise (1956 BD 129) numarada kayıtlıdır.

sayfasında âşık tarzı destan geleneğindeki ustalığına sıkça vurgu yapmıştır. Yapılan bu vurgulara bağlı bir şekilde destanlarını toptan ya da perakende olarak kasetlere okuyarak ilgililerin adresine gönderebileceğini ifade etmiştir. Gurbetten dönüşünden sonraki dönemde bastırıldığı bu eserin ilk sayfasındaki ifadeler, yazılı kültür ortamı destancılığının bitişinden sonraki süreçte Mustafa Bal'ın elektronik kültür ortamına uyum sağlayarak sanatını devam ettirmeye çalıştığını, yaşanan değişim ve dönüşümlere uyum sağlayabilen ya da sağlamaya gayret eden bir sanatkâr tipi olduğunu göstermektedir.

Âşık Mustafa Bal'ın Destanları Üzerine

Âşık Mustafa Bal'ın destanlarında şekil bakımından çeşitlilik göze çarpmaktadır. Destanlarında hece ölçüsünün 8, 11 ve 14'lü kalıplarını kullanan âşık, hacim açısından en az 7, en fazla 50 dördlükten oluşan ürünler üretmiştir. Destanlarına kafiye örgüsü açısından bakıldığında, xaxa-bbba-ccca veya abab-cccb-dddb şemasına uyan düz koşma şeklindeki destanlar ile dördüncü dizeleri her dördlüğün sonunda kavuştak olarak tekrar edilen ve şarkıya benzeyen bu yapıları dolayısıyla koşma-şarkı olarak adlandırılan şekillerde üretildikleri görülmektedir. Metinlerde redif kullanımıyla birlikte yarım, tam ve zengin kafiyelerin kullanımı da karşımıza çıkmaktadır. Destanlarında hecenin 8, 11 ve 14'lü şekillerini kullandığı görülen Âşık Mustafa Bal, atışmalarında 7'li hece ölçüsünü tercih etmiştir.

Manzum tahkiye temelinde ortaya çıkan âşık tarzı destanlarda sosyal, siyasi, iktisadi, askeri, dini konular gibi âşığı ya da toplumu tesirinde bırakmış hususlar, âşığın bu hususları algılayış tarzı bağlamında tasvir edilmektedir.³

Âşık Mustafa Bal'ın "Sevda Destanı" adını taşıyan ilk ürünü, 1947 yılında üretilmiştir. Gençlik devresine tesadüf eden bu destanda doğal olarak aşk teması işlenmiştir. Âşık, ilk destanından sonraki süreçte, memleketi olan Çaykara'yı, dini konuları, gurbet hayatını, siyasi gelişmeleri, kadın ve aile hayatını, kendi hayatını, vatani, askerleri, doğal afetler ve kazaları konu edinen önemli bir tematik genişlikte destan üretimine devam etmiştir. Bu destanları, en yoğun şekilde 1947-1969 yılları arasında tek yaprak halinde bastırarak pazarlarda satmıştır. Aşk konulu bir destanla sanat hayatına başlayan Âşık Mustafa Bal, sanatından ekonomik beklenti içerisine girdikten sonraki süreçte konu çeşitliliğini zenginleştirmiştir. Tek yaprak halinde bastırıp pazarlarda sattığı destanların talep görmesi, çağın şartlarına ve destanları satın alan insanların beklentilerine uygun bir şekilde üretilmesine bağlıydı. Bu durumu fark eden Âşık Mustafa Bal, insanların çağın şartları bağlamında ortaya çıkan beklentilerine uygun

³ Âşık tarzı destanların tematik tasnifi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Çobanoğlu, 2000: 38-89).

destanlar üretmeye başlamış, bu sayede önemli bir tematik zenginliğe sahip olmuştur.

“Sevda Destanı” başlıklı 11 heceli 14 haneden oluşan eseri, kadın güzelliğinin örtülü bir şekilde ifade edilerek kız kaçırmanın merkeze alındığı, kız kaçırma sonrasında erkeğin uğrayabileceği zarar ziyanın anlatıldığı bir metindir. Âşığımız, şiirinde genç erkeklere bu bağlamda nasihatlerde de bulunmuştur.

Hayat hikâyesinin anlatıldığı “Aşık Mustafa Bal’ın Hayat Hikayesi” başlıklı 14 heceli 19 dördlükten oluşan eseri, âşığın sürdürmüş olduğu yaşamı kendi ağzından tasvir ettiği için önemlidir. İlk dördlükte kısaca kendini tanıtan Aşık Mustafa Bal, diğer dördlüklerde çocukluk yıllarında fakirlikten ötürü gurbete çıkmak zorunda kaldığını, gurbette zorluklar çektiğini, 20 yaşından sonra askere gittiğini, sara hastası olduğunun askerde fark edildiğini ve bu nedenle 6 ay sonra terhis edildiğini, asker dönüşü evlendiğini, tek yaprak destan satmaya başladığını, bir müddet Rize’de çay bahçesinde mahsulün yarısı karşılığında işçilik yaptığını, bu işi beceremeyip yurtdışına işçi gitmek için başvurduğunu, 1969 yılında Hollanda’ya işçi olarak gittiğini, yurtdışında yaşadıklarını, bir müddet sonra sara hastalığı nedeniyle kendisini sakata ayırdıklarını, bundan sonra memlekete geri döndüğünü ve memlekete döndükten sonraki yaşamını anlatmaktadır.

Yukarıda değerlendirilmeye çalışılan iki destan metni, âşığın şahsi hayatını konu edinen bir mahiyete sahiptirler. Bu bağlamda ferdiliğin ağır bastığı ürünler olarak değerlendirilebilirler. Aşık Mustafa Bal, ferdi konuların dışında toplumsal konularda da destanlar üretmiştir. Bunlar içerisinde en fazla rağbet gördüğünü söylediği ürünü, “Menderes Destanı”dır. Demokrat Parti’nin iktidara gelişini konu edinen bu destan, tek yaprak destanları içerisinde en fazla satılan standardır. Askeri darbeleri konu edinen destanları da bulunan âşık, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri hakkında iki destan üretmiştir.

Âşığın repertuarında Kıbrıs meselesiyle ilgili üretilmiş iki destan metni yer almaktadır. Biri 14 heceli 50 dördlükten diğeri 11 heceli 14 dördlükten oluşan bu destan metinlerinde Kıbrıs meselesi konu edinilmekte, topluma milli şuur aşılarda ve kahramanlık duyguları ön plana çıkarılmaktadır. Benzer özelliklere sahip Kore Savaşı’nı konu edinen bir “Kore Destanı”nı da mevcuttur. Âşığın kahramanlık teması bağlamında şehit olan askerlerimizin konu edinildiği müstakil destan metinleri de mevcuttur. PKK terör örgütü tarafından kalleşçe şehit edilen Ordulu Orhan Sönmez adına üretilen 11 heceli 12 dördlükten oluşan metin örnek olarak verilebilir.

Kadın ve aile hayatı hakkında üretilen destan metinleri, âşığın repertuarında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda üretilen eserlerde, âşığın kendi dünya görüşü ve şahsi tecrübelerinden yola çıkarak

değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Âşık bu konuda ürettiği destanlarında sosyokültürel değişimin kadınlar üzerindeki etkisini ağır bir şekilde eleştirmekte, dul kadınla evlenmenin olumsuz yönlerine temas etmekte ve erkeklere nasihatlerde bulunmaktadır. Aile konulu destanlarında daha çok anneye odaklandığı görülmektedir. Âşık, kendi annesini ve ona duyduğu özlemi dile getirdiği destanlarında annelik kurumunun önemine vurgu yapmakta, aile kurumunun temel yapı taşı olduğunu ifade etmektedir. Yine aile kurumu bağlamında gelin kaynana ilişkilerini konu edinen destan üretiminde de bulunan âşık, bu tarz destanlarında gelin ve kaynana arasındaki çekişmeleri mizahi bir dille tasvir etmektedir.

Dini destanlarında İslam dininin temel kuralları noktasında insanları bilgilendirmeyi amaç edindiği görülen Âşık Mustafa Bal, dini konulu ilk eserini 1953 yılında üretmiştir. “Dini Öğütler” başlıklı 8 heceli 8 hanelik bu metnin, tek yaprak halinde muhtelif zamanlarda yeni baskıları yapılmıştır. Âşık Mustafa Bal’ın bahsi geçen bu destanın tarihsiz tek yaprak bir baskısında, öncelikle 32 Farz hakkında bilgi verdiği, ardından da asıl destana geçtiği görülmektedir. Âşığın bu metin dışında 11 heceli “Dini Nasihatler”, “İnsanoğluna Dini Nasihat” ve 8 heceli “Kitaplara İnanmayanlar” başlıklı üç destanı daha bulunmaktadır. Bu eserlerinde de İslam dininin kuralları ve İslam ahlakı hususlarında dinleyici-okuyucu kitlesine nasihatler yer almaktadır.

Âşığın repertuarında memleketi olan Çaykara’nın ve gurbet hayatının konu edinildiği metinler de yer almaktadır. “Çaykara’da Yaşam”, “Çaykara Özlemi” ve “Zalim Gurbet” başlıklı destan metinleri, bu bağlamda örnek verilebilir.

Sigara, içki ve kumarın zararları hakkındaki görüşlerini destancılık geleneği içerisinde ifade etmeye çalışan âşık, bahsi geçen bu zararlı alışkanlıkların her biri için ayrı destan üretmiştir.

Deprem, heyelan gibi doğal afetlerle birlikte uçak, vapur kazalarını da destanlaştırdığı görülen âşığın bu bağlamlarda ortaya çıkan konu çeşitliliği içerisinde, 1997 depremi, Maçka/Çatak Köyü’ndeki heyelan felaketi, 4 Nisan 1953 tarihinde Çanakkale Boğazı’nda batan Dumlupınar Denizaltısı ve şehit olan 81 kişilik mürettebatı, 1 Mart 1958’de İzmit Körfezi’nde batan Üsküdar Vapuru ve Adnan Menderes’in 1959 yılında Londra’da geçirdiği uçak kazası yer almaktadır.

Radyo, televizyon ve gazetenin günümüzdeki gibi yaygın kullanılmadığı devirlerde, millet için haber değeri taşıyan hadiseler de âşıklar tarafından destanlaştırılarak söylenmiş, tek yaprak olarak bastırılarak pazarlarda satılmıştır. Âşık, haber niteliği taşıyan bu hadiseleri destanlaştırarak tek yaprak halinde pazarlamış ve bu sayede insanların haber alma ihtiyaçlarını da karşılamıştır.

Sonuç

Âşık Mustafa Bal, matbaanın gelişinden sonraki süreçte İstanbul ve çevresinde yaygınlaşan, savaş yıllarında zayıflayan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonraki süreçte 1940'lı yıllardan itibaren yeniden ortaya çıkan yazılı kültür ortamı destancılığının yaşayan önemli temsilcilerinden biridir.

Âşık Mustafa Bal üretmiş olduğu destanlarda, hecenin 8, 11 ve 14'lü şekillerini kullanmıştır. Hacim açısından en az 7 en fazla 50 dörtlükten oluşan destanlar üretmiştir. Destanlarında redif ile birlikte kafiye yarım, tam, zengin kullanımlarına tesadüf edilmektedir. Destanlarına kafiye örgüsü açısından bakıldığında düz koşma ve koşma-şarkıya özgü kullanımlar ön plana çıkmaktadır. 7'li hece ölçüsüne de başvuran âşık, bu ölçüyü sadece atışmalarında kullanmıştır.

Âşık tarzı destanlar, hemen her konuda üretilebilmektedirler. 1947 yılında üretmiş olduğu "Sevda Destanı" başlıklı ilk destanında aşk konusunu işleyen âşık, sanat hayatının ilerleyen dönemlerinde konularını bir hayli çeşitlendirmiştir. Âşık, üretmiş olduğu destanları matbaada tek yaprak olarak bastırarak pazarlarda satmaya başladıktan sonraki süreçte arz-talep dengesini de gözeterek çağın şartlarına ve insanların beklentilerine uygun konularda üretim yapmıştır. Bu durum, âşığın destanlarında önemli bir konu çeşitliliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Âşığın repertuarında sosyal, siyasi, askeri, iktisadi, dini gibi hemen her konuda söylenmiş destanlara tesadüf edilmektedir.

1947 yılından Hollanda'ya işçi olarak gittiği 1967 yılına kadar ürettiği destanları pazarlarda satarak geçimini sağlayan âşık, yurtdışında bulunduğu dönemde ve yurtdışından döndükten sonra da destan üretimine devam etmiştir. Gurbetten döndüğü 1984 yılından sonraki süreçte yazılı kültür ortamı destancılığının teknolojik gelişmelerin etkisiyle yok olmaya başladığını fark eden âşık, yeni ortaya çıkan elektronik kültür ortamlarına uyum sağlayarak sanatını sürdürmeye çalışmıştır. Bu yeni süreçte destanlarını kasetlere okuyarak kaydetmiş, destan kasetlerini toptan ya da perakende olarak insanlara ulaştırmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden ve tespit edilebilen 50 civarı destan metninden hareketle Âşık Mustafa Bal'ın âşık tarzı destan geleneği içerisinde satsız âşık olarak nitelendirilebileceğini, şekil ve tür açılarından güçlü destan metinleri ürettiğini, destanlarının yazılmış oldukları dönemdeki hadiseler ve âşığın bu hadiselerle ilgili algısına ışık tutması nedeniyle tarihi birer belge olarak da kabul edilebileceğini, yazılı kültür ortamı destancılığının yaşayan son temsilcilerinden biri olduğunu, elektronik kültür ortamlarının ortaya çıkışından sonraki süreçte bu yeni ortama uyum sağlamaya çalışması nedeniyle kendisini güncelleyerek sanatını devam ettiremeye çalışan bir sanatkâr olarak da değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- ALPTEKİN, Ali Berat ve SAKAOĞLU, Saim (2006). *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARTUN, Erman (2002). "Âşıkların Destanlarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmeleri" *Milli Folklor*, 53, 34-38.
- BAL, Mustafa (1996). *Karadeniz Deryası Çaykaralı Halk Şairi Âşık Mustafa Bal'dan Her Türü Şiir Türkü Destan ve İlahiler*. Samsun: Hürriyet Matbaası.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2015). *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mizahi Destanlar*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- KAYA, Doğan (2002). "Zaralı Destancı Şairler" *Milli Folklor*, 56, 130-135.
- KAYA, Doğan (2013). "Matbu Mizahi Destanlar" *Harid Fedai Armağanı İnce Bir Adamın Uzun Hikâyesi*. Hazırlayan: O. Kemal Tavukçu, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 289-309.
- KOZ, M. Sabri (1985). "Âşık Edebiyatımızda Destan ve Destan Konuları" *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler-II*, Hazırlayan: Feyzi Halıcı, Konya: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, 92-104.
- KÜÇÜK, Abonoz (2016). "Giresun Yöresi Kemeñçilik Geleneğinde Mizahi Destanlar" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (2), 890-903.
- OĞUZ, M. Öcal (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (2014). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.
- YAKICI, Ali (1993). "Âşık Tarzı Türk Şiirinde Destan Türünün Tasnifi" *Milli Folklor*, 19, 19-22.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: *Mustafa Bal*, Trabzon/Çaykara 1932, Okuryazar, Destancı (Görüşme Tarihi: 10.02.2018)
- KK-2: *Tahsin Sarı*, Trabzon/Yomra 1939, İlkokul Mezunu, Emekli (Görüşme Tarihi: 06.02.2018)

Âşık Mustafa Bal

Tahsin Sarı